

НАСТУПНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ І МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МОЛОДІ

Постановка проблеми. У сучасний умовах фахівець має володіти широким світоглядом, сучасним технічним мисленням, навиками управлінської, організаторської та виховної роботи, володіти активними методами використання комп'ютерної техніки щодо обраного профілю діяльності, бути людиною з високим культурним рівнем, знанням іноземної мови, ініціативним, мати потребу в оновленні й збагаченні своїх знань, здатність приймати новаторські рішення й упроваджувати їх у життя.

Методи навчання залежать від цілей і завдань певного періоду навчання. Наступність організаційних форм і методів навчання визначається наступністю цілей педагогічних систем. Пріоритетним напрямом цілей удосконалення професійної підготовки є забезпечення оптимального сполучення фундаментальної освіти із підготовкою до професійної діяльності. Саме тому, наступність методів і організаційних форм навчання спрямовується на розв'язання такого завдання: варто більше приділяти уваги практичним і лабораторним заняттям, ілюстраціям застосування законів природничо-математичних та технічних наук, створюючи тим самим основу для технологічного навчання й професійної орієнтації молоді.

Аналіз попередніх досліджень. У педагогічній літературі, присвяченій проблемі наступності навчання (Ю. Бабанський, В. Башарін, В. Безпалько, А. Беляєва, Б. Гершунський, С. Годнік, Р. Гуревич, А. Киверялг, О. Коберник, Ю. Кустов, В. Ледньов, М. Махмутов, О. Мороз, В. Сидоренко, Г. Терещук, Д. Тхоржевський, Д. Чернілевський, Д. Ягафарова та ін.), найбільш висвітлено теоретичні, методологічні й змістові аспекти наступності (в навчанні окремих дисциплін, у розвитку певних понять тощо). Недостатньо приділено уваги не надано питанням, що пов'язані з педагогічною характеристикою наступності організаційних форм і методів навчання в професійній і вищій школі.

С. Сисоєва зазначає, що «успішне функціонування освітніх систем і їх розвиток значною мірою визначаються двома провідними тенденціями: гуманізацією і технологізацією педагогічного процесу. Нові педагогічні технології, які сьогодні впроваджуються в системі освіти, необхідно розглядати як засіб гуманізації освітнього процесу, реалізації особистісно-орієнтованої парадигми освіти, забезпечення інтелектуального, творчого і морального розвитку особистості. Тому поняття «розвиток» стає стрижневим поняттям педагогічного процесу, сутнісним, глибинним поняттям науки і визначає сучасні вимоги до організації професійної підготовки в різних закладах освіти» [4].

Виклад основного матеріалу. Навчальні заклади професійної і вищої школи відрізняються структурою навчальних планів і змістом навчання. Зокрема, в професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ) загальнотеоретичні, технічні й спеціальні дисципліни вивчаються одночасно, чим створено сприятливі умови здійснення взаємозв'язку загальної і професійної освіти. У вищій школі навчальні плани частіше мають лінійну структуру: загальнотеоретичні предмети – загальна професійна підготовка – дисципліни спеціалізації. Наступність методів і форм навчання спрямовується на розв'язання цього протиріччя. За 5 років у ВНЗ вивчається приблизно 40-50 дисциплін (тоді як у ПТНЗ за 3 роки близько 20). Програми курсів ВНЗ перевантажені, теоретично ускладнені, відірвані від розв'язання практичних завдань за спеціальністю. Методи й форми навчання обумовлені складом учнів, віковими особливостями, розвитком їх фізичних і розумових сил, здібностей, виробничим досвідом. Організація роботи ПТНЗ спрямована на навчання й виховання учнів викладачами і майстрами,

освіта у ВНЗ – передбачає керівництво з боку викладачів процесом самонавчання, самоосвіти, самовиховання. У ПТНЗ головною формою навчання є урок, у ВНЗ – лекція і практичні (лабораторні) заняття.

У ПТНЗ наступність із методикою навчання у ВНЗ має розпочинатися із творчого відношення викладачів до побудови уроку. Умовою розгортання на уроці живого процесу пізнання є відмова від спроб вкласти роботу із засвоєння нових знань у «прокрустове ложе» формальної схеми. Уроки будуються виходячи із логіки навчального процесу, особливостей попередньої підготовки певної групи учнів, загального темпу їхнього просування вперед. У процесі навчання періодично повторюються етапи навчального пізнання: явище-узагальнення-конкретизація. На уроці ці етапи можуть бути подані в різних поєднаннях. Відповідно до цільової спрямованості процесу навчання визначається й тип уроку: від фактів і явищ ідуть до узагальнень, а від узагальнень до конкретизації (найбільш типовий варіант логіки побудови уроку); від фактів ідуть до узагальнень, а їх конкретизація відбувається на наступних уроках; пізнання на основі конкретизації попередніх узагальнень. На всіх уроках має бути присутня активна самостійна робота учнів, наступність нових питань з поєднанням за попереднім матеріалом, поєднання вивчення наступних тем з процесом контролю і врахуванням знань з попередніх розділів програми.

Між навчальними закладами професійної освіти і вищою школою існують значні відмінності у широті наданої учням самостійності. В ПТНЗ учнів постійно контролюють батьки, майстри, викладачі, введена сувора регламентація завдань плану. Учні не треба складати програми самостійних занять; вона записана у щоденниках. Їм треба лише її виконувати, обмежуючись, в основному, роботою з підручником. У ВНЗ з перших днів занять передбачається значно більша самостійність у плануванні навчальної роботи, громадської діяльності і дозвілля. Студент сам складає програму своїх занять і систематично її використовує, опрацьовуючи значну кількість додаткової літератури з дисципліни, щоб добре засвоїти матеріал. Ті першокурсники, які в ПТНЗ не навчилися правильно розподіляти час, цілеспрямовано навчатися, отримуючи повну самостійність, не вміють правильно нею користуватися. Вони запускають навчальний матеріал, не складають вчасно заліки і екзамени й вимушені, найчастіше залишати ВНЗ. Варто посилювати розвиток навичок самостійності, планування самостійної роботи в пропедевтичному навчанні. На перших курсах навчання у ВНЗ треба надавати студентам усебічну допомогу в плануванні самостійної роботи і ретельно контролювати її виконання.

Різні заклади освіти відрізняються і складом викладачів. У ПТНЗ навчально-виховний процес проводиться викладачами з педагогічною освітою і майстрами, які мають значний виробничий досвід, у вищій школі – вченими, кваліфікованими спеціалістами, які не завжди мають спеціальну педагогічну освіту і більш віддалені від студентів. Це безумовно впливає на перебіг адаптації першокурсників, на професійне становлення майбутніх спеціалістів. Тому необхідно підвищувати рівень психолого-педагогічної підготовки викладачів ВНЗ, більш диференційовано підходити до роботи із студентами молодших курсів, ураховуючи специфічні особливості цього контингенту.

Методи, організаційні форми і прийоми навчання мають забезпечити наступність між усіма компонентами педагогічних систем. Щоб встановити дидактичну відповідність програм дисциплін загальнотеоретичного і спеціального циклів, звернемось до структури навчального плану, що має такий головний системоутворюючий фактор як профіль спеціаліста. Навчальний план не має бути механічною сумою складових дисциплін, а становити їхню органічну єдність і цілісність із тісними взаємозв'язками з спеціальністю (професійно-спрямованими). Для розв'язання цього питання необхідно виходити із структури кожного предмету. Ядро будь-якого курсу в професійному навчальному закладі повинно мати відносну стабільність і коригуватись не на ґрунті змінної методичної чи організаційної кон'юнктури, а залежно від процесу розвитку теорії в самій науці. Проте підбір фактів, на фоні яких викладається теорія, а тим більше прикладний матеріал, допускає варіації в інтересах професійної спрямованості курсу і

здійснення міжпредметних зв'язків. Профілювання теоретичного або професійно орієнтованого (фахового) курсу виправдане лише у межах компонентів, що включають фактичний і прикладний матеріал. За таких умов можлива якісна підготовка спеціалістів з одночасним забезпеченням професійної спрямованості навчання.

Досвід свідчить, що при підпорядкуванні загальнотеоретичних дисциплін професійному навчанню порушується система природничо-математичних знань, якщо підпорядкувати професійне навчання предметам природничо-математичного циклу, порушується послідовність професійної підготовки. Саме тому зв'язок основ наук з професійним навчанням має здійснюватись шляхом єдності їхньої централізації і автономії. При послідовній ролі спеціальності взаємини між фундаментальними, фаховими і спеціальними дисциплінами мають бути такими, щоб жоден із компонентів не попадав у підпорядкування іншому, зберігав самостійність і своєрідність, мав логічну систему, пов'язану із системами розкриття змісту в інших складових навчання.

Позитивний ефект у забезпеченні умов реалізації наступності досягається розробкою раціонального змісту підготовки спеціалістів, перебудовою структури навчальних планів, зміною переліку і змісту складових дисциплін, оптимальним співвідношенням теоретичного і практичного навчання, тематичним і хронологічним узгодженням програм суміжних курсів. Коли створені умови, що сприяють здійсненню наступності, використання конкретних методів і організаційних форм навчання залежить від творчої ініціативи викладачів.

Цікавим є використання конкретних прикладів під час вивчення теоретичних основ фундаментальних і професійно-орієнтованих технічних дисциплін у підготовці вчителя технологій: в електротехніці (дані електроспоживання певних регіонів країн, окремих підприємств), технології конструкційних матеріалів (оцінка ступеню ерозії паяного з'єднання в залежності від температури паяння та часу витримки), при вивченні робочих машин (прояв фізичних закономірностей у конструкції окремих вузлів) тощо.

Значну ефективність у здійсненні наступності загальної і професійної освіти виявляють комплексні лабораторні роботи. Їхня сутність полягає у тому, що лабораторні завдання з цілої низки дисциплін студент розв'язує на конкретному (можливо виготовленому особисто) об'єкті. Наприклад, на лабораторних заняттях з матеріалознавства і технологій виробництва конструкційних матеріалів у процесі виконання лабораторної роботи з теми «Ливарне виробництво» студент відливає методом лиття в пісчано-глинясті форми, зразок, визначає його розмір і густину, питомий опір (фізика), хімічний склад методом спектрального аналізу (хімія і фізика), пружні властивості зразка (опір матеріалів). Сам зразок є спільною ланкою між різними дисциплінами. Студент переконується у необхідності комплексного застосування знань у процесі розв'язання практичних завдань.

Важливою стороною проблеми наступності методів і форм навчання є оптимальний відбір і комбіноване застосування залежно від змінних навчально-виховних цілей і завдань. Ю. Бабанським вказувалось на необхідність такого вибору методів, в якому взаємопов'язана діяльність учителя й учнів була б багатогранною й відображала всю різноманітність накопичених дидактичних методів і прийомів навчання, відкриваючи простір для впровадження нових варіантів без збитків для традиційних методів із усебічним і гармонійним розвитком особистості [1].

Наявними є кілька сторін вияву наступності в системі методів навчання. У виборі оптимального комплексу методів навчання необхідним є забезпечення раціональної системи наступності взаємозв'язків у діяльності педагогів і учнів. Увага звертається на наступне використання в процесі навчання всієї різноманітності дидактичних завдань і методів навчання. І, нарешті, вказується доречність наступного взаємозв'язку між методами за умов їхнього ефективного сполучення для створення й використання нових варіантів.

У класифікації методів навчання відображено наступний взаємозв'язок діяльності педагогів і учнів, тобто бінарний підхід, єдність викладання й учіння. Виділяють три групи методів, що складають відносно цілу сукупність: методи організації і самоорганізації навчально-

пізнавальної діяльності, методи стимулювання і мотивації учіння, методи контролю і самоконтролю ефективності навчання. Ця система методів зорієнтована на поетапний розвиток творчих здібностей учнів ПТНЗ та студентів ВНЗ, на неперервне формування їхньої пізнавальної самостійності. Самоорганізація, стимулювання, мотивація, самоконтроль стають складовою частиною навчального процесу і передбачають поступове зростання ступеню самостійної роботи учнів і студентів, тобто наступний перехід від організації до самоорганізації, від освіти до самоосвіти, від навчання до самонавчання і взаємонавчання.

Реалізації наступності в навчанні сприяє також використання різноманітних форм навчальної роботи в їх наступності і взаємозв'язку: фронтальних, групових (бригадних), індивідуальних. *Фронтальна форма* навчальної роботи дозволяє організувати одночасну діяльність групи учнів чи студентів з виконання єдиного завдання. Перевага її полягає в тому, що є можливість взаємного обміну думками, взаємодопомоги і взаємонавчання, опори на кращу попередню підготовку одних учнів при недостатній підготовці інших. *Групова (бригадна, в малих групах) форма* навчання полягає в диференціюванні навчально-пізнавальних задач перед різними групами учнів і студентів, що дозволяє організувати навчання з урахуванням типологічних особливостей учнів та студентів. Наприклад, у ВНЗ за допомогою системи діагностичних задач встановлюється рівень пропедевтичної підготовки студентів з певної дисципліни, визначається їх здатність сприйняття навчального матеріалу.

За цими ознаками всіх студентів можна поділити на три групи. До першої входять ті, хто має достатній рівень знань, швидко сприймає навчальний матеріал, активний на заняттях, працює без зривів, допомагає товаришам, які відстають у навчанні. До другої входять студенти, що мають низький рівень знань, повільно сприймають навчальний матеріал, погано формулюють свої думки, але працездатні й старанні. До третьої групи входять студенти, які працюють безсистемно, з низькою активністю, із слабкою установкою на навчальну діяльність. З урахуванням типологічних особливостей цих груп використовуються відповідні методики і прийоми навчання, даються завдання різного ступеню складності й самостійності у їхньому розв'язанні. Так, для студентів другої групи розробляється система додаткового навчання, щоб довести їхні знання до такого рівня, який дозволить їм успішно оволодіти новим програмним матеріалом. Що стосується студентів третьої групи, то викладачі проводять систематичний контроль їх навчальної діяльності, організовують індивідуальні консультації тощо. Індивідуальна робота має широко здійснюватись із студентами, які, проявили творчі здібності.

І. Павлов попереджував різку ломку динамічного стереотипу, пропонував поступовий перехід від одних умов до інших [3]. Ця поступовість закладається в основу наступності між пропедевтичною й професійною підготовкою (школа, ПТНЗ) і підготовкою у ВНЗ у формах і методах навчання. Це виявляється в проведенні лекцій, семінарських занять, співбесід, практикумів, колоквиумів, консультацій, заліків у школі й ПТНЗ. Загальноосвітні та професійні навчальні заклади освіти нині використовують у роботі різні форми підготовки учнів до умов навчання у ВНЗ: розвиток навичок конспектування першоджерел, організація роботи над рефератами, проведення двохгодинних занять (лекцій, лабораторних робіт) із оформленням письмового звіту й конспекту, використання залікової системи контролю знань за окремими розділами навчальних дисциплін.

У ВНЗ проводиться спеціальна робота з першокурсниками з метою їхньої адаптації до умов навчання: проводяться спеціальні заняття, що включають висвітлення питань: «Як прослухати і записати лекцію?», «Взаємозв'язок конспекту і підручника», «Як організувати свій робочий день». У багатьох ВНЗ навчання студентів на першому курсі проводиться на основі неперервного контролю у формі колоквиумів, проміжних заліків, системи контрольних завдань з метою підтримання постійної працездатності студентів, їхнього ділового тону. Ця система організації дає можливість поліпшення самостійної роботи студентів, її планування й організації, посилення контролю й допомоги викладачів.

У проблемному навчанні чітко виявляються всі сторони принципу наступності. Процес засвоєння починається із досягнутого раніше рівня знань певного ступеню узагальненості.

Психологічною основою усвідомлення проблемної ситуації як ситуації складності (утруднення) є своєрідне протиріччя між раніше засвоєними і новими знаннями. Щоб задача виявилась відповідною інтересам учнів та студентів, необхідно дотримуватися поступового ускладнення висунутих проблем. Звідси висновок про необхідність дотримання наступності у проблемному навчанні між сходинками професійної і вищої освіти. Рівень проблемного навчання має відповідати рівню навченості учнів і студентів, їх індивідуальним і віковим особливостям [2]. Досвід свідчить, що широке використання проблемного навчання в професійній підготовці молоді дозволяє розвивати самостійність і творче мислення, скоротити період адаптації до умов майбутньої професійної діяльності.

Висновки. З метою розвитку творчих можливостей майбутніх спеціалістів, посилення індивідуального навчання відповідно до принципу наступності необхідним є наближення форм і методів підготовки до розв'язання практичних завдань із використанням активних методів навчання: дискусій, ділових ігор, проблемного навчання, моделювання виробничих ситуацій; розвиток науково-дослідної роботи студентів. У проблемному навчанні ефективно й поетапно формуються навички самостійної, творчої і дослідницької діяльності, підвищується науковий рівень викладання, тому саме цьому типу належить провідна роль у підвищенні якості підготовки спеціалістів різного профілю.

Література:

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения/ Ю.К. Бабанский.- М.: Просвещение, 1977. – 383 с.
2. Махмутов М.И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории/ М.И.Махмутов. – М.: Просвещение, 1975. – 450 с.
3. Павлов И.П. Избранные труды по физиологии высшей нервной деятельности / И.П.Павлов. – М.: Наука, 1950. – т.2. – С. 133.
4. Сисоева С.О. Творчий розвиток особистості у процесі неперервної професійної освіти // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць / За редакцією І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. – у 2 частинах. – Ч.1. – К., 2001. – 392 с.

У статті розглядаються окремі аспекти наступності навчання у професійно-технічних та вищих навчальних закладах щодо вибору методів та організаційних форм навчання. Встановлено, що комплексний підхід до відбору методів та організаційних форм на підставі наступності навчання дає змогу виявляти взаємозв'язки загальних та професійних знань, визначати обсяги та встановлювати логічну послідовність розміщення навчального матеріалу у межах дисципліни та на міжпредметному рівні, складати оптимальні співвідношення теоретичних знань, практичних умінь та досвіду творчої діяльності, що набуваються учнями та студентами під час професійного навчання.

Ключові слова: наступність, організаційні форми й методи навчання, професійна й вища освіта.

В статье рассматриваются отдельные аспекты преемственности обучения в профессионально-технических и высших учебных заведениях по выбору методов и организационных форм обучения. Установлено, что комплексный подход к выбору методов и организационных форм на основе преемственности обучения дает возможность выявлять взаимосвязи общих и профессиональных знаний, определять объемы и устанавливать логическую последовательность размещения учебного материала в пределах дисциплины и на межпредметном уровне, составлять оптимальные соотношения теоретических знаний, практических учений и опыта творческой деятельности, которые получают учащиеся и студенты в профессиональном обучении.

Ключевые слова: преемственность, организационные формы и методы обучения, профессиональное и высшее образование.

In the article the separate aspects of the following of studies are examined in vocational and higher educational establishments in relation to the choice of methods and organizational forms of studies. It is set that the complex going near the selection of methods and organizational forms on the basis of the following of studies gives an opportunity to find out intercommunications of general and professional knowledge, determine volumes and set the logical sequence of placing of educational material within the limits of discipline and at intersubject level, fold optimal correlations of theoretical knowledge, practical abilities and experience creative activity, that students have got during professional studies.

Keywords: the following, organizational forms and methods of studies, professional and higher studies.